

تفسیر موضوعی
شناخت و تعمیل سیره تبلیغی پیامبر اعظم ﷺ

ناصر رفیعی دحمای

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

- سرشناسه: رفیعی محمدی، ناصر، ۱۳۴۴ -
عنوان و نام پدیدآور: تفسیر موضوعی؛ شناخت و تحلیل سیره تبلیغی پیامبر اعظم ﷺ / ناصر رفیعی محمدی.
شخصات نشر: قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۴.
شماره ثبت: ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۳۹۸-۲
ویراسته: نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: محمد ﷺ، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت - ۱۱ ق. -
دیده: سیاسی و اجتماعی
موضوع: اسلام -- تبلیغات
شناسه افزوده: 'معة الا صطة ﷺ العالمية.
مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
۱۳۹۴ ت ۶/۶۵ BP
رده بندی کنگره: ۲۹۷/۹۳
رده بندی دیویی: ۳۹۰۹۵۸۱
شماره کتابشناسی ملی:

تفسیر موضوعی؛ شناخت و تحلیل سیره تبلیغی پیامبر اعظم ﷺ

مؤلف: ناصر رفیعی محمدی

چاپ اول: ۱۳۹۴ ش / ۱۴۳۶ اق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● پ: نارنجستان ● قیمت: ۱۴۵۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

- قم، چهارراه شهید بهشتیان، قسم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸، تلفکس: ۰۲۵-۳۷۸۳۹۳۰۵۹
- قم، بلوار محمدامین، همراه سه رویه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۰۶ - فکس: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۴۶
- قم، مجتمع ناشران، طبقه سوم واحد ۳۰، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۲۲۴۰۲

pub.miu.ac.ir

miup@pub.miu.ac.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و متغیبات نوپدید دانش‌ها و پدید آمدن دانش‌های نو، نیازهایی را به وجود آورده که پاسخ‌گویی به آن، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت افراد متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شوند.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان یافته، دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه‌چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

از طرفی بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی را در پی دارد.

در این بستر، حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند. «جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

«مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ» با قدردانی و سپاس از فاضل ارجمند حجة الاسلام والمسلمین دکتر ناصر رفیعی محمدی مؤلف کتاب تفسیر موضوعی (شناخت و تحلیل سیره تبلیغی پیامبر اعظم ﷺ) و تمام عزیزانی که در تولید این اثر همیاری و همکاری داشته‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

مقدمه پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

﴿إِن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾

قرآن، به قلم و آنچه بر آن نرازش نماید سوگند یاد کرده است و علم را به ذات خود شرافت‌مند و فخیم انسد و از باب، تا محراب کائنات را سراسر، میدان حضور علم و عالم و معلوم خوانا است.

از این رو حقیقت‌مداری اصیل‌ترین راز هستی و حقیقت‌طلبی ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است.

داستان پر رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سراسر از تکاپوی مجاهدان و عالمانی است که در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند.

علم برخاسته از سیرت پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی، هم به فرد، کمال انسانی، عظمت روحی و تعالی معنوی بخشیده، فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد و هم سعادت جامعه را تأمین کرده، و سطح آن را به جامعه‌ای نمونه و پیشرو ارتقا می‌بخشد.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران اعتلای کلمه الله و برپایی تمدن جهانی اسلام

را فرا روی بشر قرار داده و فروپاشی و افول تمدن‌های پوشالی مادی را نوید داده است، با اندیشه فقهاتی در اداره حکومت و نظریه مرقی «ولایت فقیه»، طرازی از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه کرد که امید و نشاط را برای تمامی آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان به ارمغان آورده است. در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب (مدظله)، بر حرکت فراگیر و بسیج همه توان‌مندان و اراده‌ها جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌فزا، تأکید ورزیده‌اند.

جامعه المصطفیٰ ﷺ العالمية، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بار مسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، مدرسان، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی ﷺ و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت عجلت می‌گمارد.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفیٰ ﷺ نیز که هم‌زین و گسترده‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفیٰ ﷺ است، بومی‌سازی و بازآرایی اندیشه دینی معاصر متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن افق‌های نوین فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک درسی به ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفیٰ ﷺ را از جمله مأموریت‌ها و رسالت‌های خود می‌داند.

اثر علمی پیش روی نیز که به همت مؤلف محترم حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر ناصر رفیعی محمدی، برای دوره کارشناسی ارشد رشته تفسیر و علوم قرآنی

تهیه و تدوین شده است، در چارچوب اهداف جامعه المصطفی ﷺ، مبتنی بر نیازهای بین‌المللی صورت پذیرفته و در اختیار خوانندگان محترم قرار گرفته است. در پایان ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مؤلف محترم، از مجموعه دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، به ویژه همکاران محترم انتشارات المصطفی ﷺ و همه عزیزانی که به نحوی در تدوین و نشر آن نقش داشتند، قدردانی و تشکر به عمل می‌آید.

با احترام

دفتر تدوین متون درسی

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

فهرست

۱۹	مقدمه
۲۳	درس اول: کلیات
۲۳	مفهوم شناسی
۲۷	واژه‌های همسو
۳۰	پیشینه تبلیغ
۳۳	اهمیت و جایگاه تبلیغ
۳۹	کتاب شناسی
۳۹	۱. آثار تبلیغی
۴۰	۲. سیره تبلیغی پیامبر ﷺ
۴۳	درس دوم: اهداف تبلیغی پیامبر اکرم ﷺ
۴۴	دعوت به توحید و یکتاپرستی (مبدأ)
۴۶	هشدار و باور به معاد
۵۰	تعلیم و تربیت
۵۲	تبیین قرآن
۵۴	اقامه قسط و عدل
۵۷	زندگی بخشی و دعوت به حیات
۵۸	رهاسازی از بندها

۶۰	خروج از تاریکی ها
۶۶	رسالت تبلیغی پیامبر ﷺ در نهج البلاغه
۷۰	چکیده
۷۳	درس سوم: بایدها در سیره تبلیغی پیامبر اکرم ﷺ
۷۷	صبر و بردباری
۷۹	استقامت
۸۰	توکل
۸۲	تواضع
۸۳	موعظه و گفتار رسا
۸۶	دعوت آسکار و عدل
۹۱	درس چهارم: نبایدها در سیره تبلیغی پیامبر اکرم ﷺ
۹۵	نهی از تردید در دعوت و توسل
۹۶	نهی استقلال و واگذاری امر به سیئت الهی
۹۸	نداشتن اندوه از کفر گمراهان
۹۹	نداشتن تقاضای پاداش برای رسالت
۱۰۰	طرد نکردن نیروهای مخلص و فقیر
۱۰۰	منت نگذاشتن
۱۰۱	شتاب نکردن در دریافت وحی
۱۰۱	پیروی نکردن از درخواست هوس رانان
۱۰۵	درس پنجم: موانع فراروی تبلیغ پیامبر ﷺ
۱۰۷	واکنش های روحی
۱۰۷	۱. استهزاء
۱۱۰	۲. اتهام های ناروا
۱۱۱	الف) اتهام شاعری
۱۱۳	ب) اتهام ساحری
۱۱۵	ج) اتهام کهنات
۱۱۶	د) اتهام جنون
۱۱۷	ه) اتهام کذب و افتراء

۱۲۱	واکنش‌های جسمی
۱۲۱	۱. آزارهای عملی
۱۲۲	۲. توطئه قتل و اخراج
۱۲۳	واکنش‌های اقتصادی
۱۲۷	درس ششم: بهره‌گیری از ظرفیت‌های تبلیغی
۱۲۸	کادرسازی و اعزام مبلغ
۱۳۰	مبلغان برجسته
۱۳۱	۱. علی بن ابی طالب علیه السلام
۱۳۲	۲. جعفر بن ابی طالب علیه السلام
۱۳۳	۳. معاذ بن جبل رضی الله عنه
۱۳۵	۴. مصعب بن عمیر رضی الله عنه
۱۳۶	مبلغان شهید
۱۳۷	اغتنام فرصت‌های تبلیغی
۱۳۸	استفاده از اماکن و مراکز تبلیغی
۱۴۱	مسافرت‌های تبلیغی
۱۴۵	درس هفتم: گونه‌های تبلیغی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله (گفتاری)
۱۴۶	تبلیغ گفتاری
۱۴۸	مصادیق تبلیغ گفتاری
۱۴۸	۱. خطابه
۱۴۹	الف) ویژگی‌های خطابه‌های پیامبر صلی الله علیه و آله
۱۵۱	ب) نمونه‌ای از خطبه‌های پیامبر صلی الله علیه و آله
۱۵۱	یکم: نخستین خطبه جمعه در مدینه
۱۵۳	دوم: خطبه پیامبر در مسجد خیف
۱۵۳	سوم: خطبه در فضیلت ماه رمضان
۱۵۵	۲. مناظره
۱۵۷	الف) بایدهای مناظره
۱۵۷	یکم: عالمانه‌بودن
۱۵۸	دوم: بهره‌گیری از نصوص معتبر

۱۵۸	سوم: حق جوئی
۱۵۹	چهارم: تکیه بر اصول مشترک
۱۶۰	پنجم: درستی و راستی
۱۶۰	ب) نیایدهای مناظره
۱۶۰	یکم: پیروی از گمان
۱۶۰	دوم: خشم و خصومت
۱۶۱	سوم: شتاب زدگی در داوری
۱۶۱	چهارم: تقلید ناروا
۱۶۲	پنجم: تعصب و لجاجت
۱۶۳	ح) نمایی از مناظرات پیامبر اکرم ﷺ
۱۶۵	۳. پرسش و پاسخ
۱۷۱	پرسش هایی از پیامبر ﷺ
۱۷۲	الف) پرسش های اعتقادی
۱۷۷	ب) پرسش های اخلاقی
۱۷۷	ج) پرسش های فقهی
۱۷۸	د) پرسش های قرآنی
۱۸۱	درس هشتم: گونه های تبلیغی پیامبر اکرم ﷺ (شناخت)
۱۸۲	ساختار نامه های پیامبر
۱۸۵	نگارش نامه های رسول خدا ﷺ به دست امیرالمؤمنین علی
۱۸۶	فرستادگان پیامبر ﷺ
۱۸۹	درس نهم: گونه های تبلیغی پیامبر اکرم ﷺ (رفتاری)
۱۹۳	سیره عبادی
۱۹۶	۱. نماز
۱۹۷	۲. روزه
۱۹۸	۳. قرائت قرآن
۱۹۹	۴. دعا
۲۰۰	سیره اجتماعی
۲۰۲	۱. احترام به آرای دیگران

۲۰۳	۲. رفق و مدارا.....
۲۰۳	۳. گرامی داشتن و تکریم.....
۲۰۴	نمونه‌های تکریم در سیره پیامبر ﷺ.....
۲۰۶	۴. مشارکت و تعاون در کارها.....
۲۰۶	۵. تواضع و فروتنی.....
۲۰۸	۶. نظم و انضباط.....
۲۰۹	۷. مردم‌داری.....
۲۱۱	نمونه‌های از مردم‌داری پیامبر ﷺ.....
۲۱۹	درس دهم: شیوه‌های تبلیغ پیامبر اکرم ﷺ (۱).....
۲۱۹	شرایط موعظه‌گ.....
۲۲۱	شرایط محتوای موعظه.....
۲۲۶	نمونه‌های جدال احسن در قرآن.....
۲۳۱	درس یازدهم: شیوه تبلیغی پیامبر اکرم ﷺ (۱).....
۲۳۱	روش بشارت و انذار.....
۲۳۴	۱. بشارت‌های قرآنی.....
۲۳۵	۲. انذار در قرآن.....
۲۳۶	۳. مصادیق انذار در قرآن.....
۲۳۷	۴. حکمت انذار.....
۲۳۸	روش یادآوری نعمت‌ها.....
۲۳۹	۱. انبیای الهی و یادآوری نعمت.....
۲۳۹	۲. مصادیق نعمت.....
۲۴۰	الف) نعمت استقلال و آزادی.....
۲۴۱	ب) نعمت پیروزی بر دشمن.....
۲۴۱	ج) نعمت وحدت و اتحاد.....
۲۴۲	د) نعمت رهبری.....
۲۴۳	ه) نعمت رزق و روزی.....
۲۴۴	۳. انواع یادآوری نعمت‌ها.....
۲۴۵	۴. ثمرات و آثار یادآوری نعمت‌ها.....

۲۴۶	۵. برخی آثار یادآوری نعمت‌ها.....
۲۵۱	درس دوازدهم: شیوه‌های تبلیغی پیامبر ﷺ (۳).....
۲۵۱	روش اعطای بینش و آگاهی‌دادن.....
۲۵۴	ابعاد اعطای بینش.....
۲۵۴	۱. اعطای بینش درباره گوهر وجودی انسان.....
۲۵۸	۲. اعطای بینش درباره دنیا.....
۲۶۱	۳. اعطای بینش درباره مرگ و معاد.....
۲۶۴	۱. اعطای بینش درباره توحید و یکتاپرستی.....
۲۶۶	مراحل دعوت به توحید.....
۲۶۸	۵. اعطای بینش درباره آثار اعمال.....
۲۶۸	الف) آثار و نتایج اعمال صالح.....
۲۷۰	ب) جزا و مکافات اعمال.....
۲۷۰	موانع بینش صحیح.....
۲۷۰	الف) گمان.....
۲۷۱	ب) تمایلات و هوای نفس.....
۲۷۲	ج) تقلید کورکورانه.....
۲۷۲	د) لجاجت.....
۲۷۲	ه) تعصب.....
۲۷۵	درس سیزدهم: شیوه‌های تبلیغی پیامبر ﷺ (۴).....
۲۷۵	روش تکریم شخصیت.....
۲۷۹	روش ارائه الگو.....
۲۸۲	ویژگی‌ها و مسئولیت‌های الگوی شایسته.....
۲۸۲	۱. مطابقت گفتار با عمل.....
۲۸۲	۲. اصلاح خود قبل از اصلاح دیگران.....
۲۸۲	۳. محبت و دلسوزی.....
۲۸۳	۴. صبر و استقامت.....
۲۸۳	۵. محاسبه‌گری.....
۲۸۳	روش بیداری وجدان.....

۲۸۷	درس چهاردهم: روش تبلیغی هنری
۲۸۸	شیوه تشبیه و تمثیل
۲۸۸	۱. اقسام تمثیل
۲۹۱	۲. تمثیل و تشبیه در سیره پیامبر ﷺ
۲۹۲	روش مقایسه
۲۹۴	روش تکرار و تداوم
۲۹۵	تکرار معارف در سیره رسول خدا ﷺ
۲۹۷	روش قصه‌نویسی
۲۹۸	اهداف قصه‌های قرآن
۲۹۹	روش پرسشگری مخاطب
۳۰۵	منابع

مقدمه

نگاهی به آیات قرآن در زمینه رسالت تبلیغی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، نشان می‌دهد این موضوع در بین معارف دینی از جایگاه رفیعی برخوردار است. خدای متعال اصلی‌ترین وظیفه رسول اکرم صلی الله علیه و آله را رسالت و ارشاد مردم از طریق رساندن پیام وحی دانسته، می‌فرماید:

«...وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَيِّنَةُ»^۱

پیامبر گرامی اسلام و آموزه‌های قرآن، برترین نعمت بیرونی و عقل و چشم و گوش به مثابه ابزار شناخت، برترین نعمت‌های درونی هستند که خدای متعال به انسان‌ها عطا کرده است. در دعای امام حسین علیه السلام شب عاشورا آمده است: «اللهم اني احمدك على أن أكرمنا بالنبوة و علمتنا بالقرآن و جعلنا من أسماعنا و ابصارنا و افئدتنا فاجعلنا من الشاكرين».

قدردانی و سپاس از این دو نعمت در پرتو بهره‌برداری صحیح و اثرپذیری از آنهاست.

اسلام دین جاودانه، و رسالت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله جهانی و همگانی است.

معارف بلند و تعالیم زنده و پویای اسلام، همواره راهنمای و هدایتگر انسان‌هاست و هرگز کهنه و ناکارآمد نمی‌شود.

در طول چهارده قرن گذشته، دانشمندان و محققان همواره به موضوع تبلیغ و شیوه‌های آن توجه داشته، و هزاران نفر به انجام این وظیفه خطیر پرداخته‌اند؛ اما روند این تبلیغات تا کنون بیشتر به صورت خودجوش و بدون برنامه‌ریزی و ضابطه انجام شده است. توفیق برخی مبلغان در اثرگذاری و جذب مخاطب، بیشتر برهون تلاش فردی و ویژگی‌های شخصی آنان بوده است.

لازم است بتوان امر تبلیغ با نگاهی ژرف و کوششی عالمانه به تدوین متون درسی در امر تبلیغ بپردازد و به جدیدترین شیوه‌های تبلیغی به‌ویژه در امر خطابه و منبر توجه نشان دهد.

پژوهش پیش رو کاوشی در آیات قرآن با موضوع سیره تبلیغی پیامبر ﷺ است. واکاوی شیوه‌های تبلیغی آن حضرت، به ما این امکان را می‌دهد تا بتوانیم با الگوبرداری از ایشان و به‌روزر کردن این سیره با، در موقعیت سخت کنونی که دشمنان با همه توان به تبلیغات ضددینی و شبهه‌افکنی می‌پردازند، در حد توان خود به پاسداری از باورها و ارزش‌های دینی بپردازیم و رخداد و مخاطبان را نیز از انحراف حفظ کنیم.

رویکرد این پژوهش، تفسیر موضوعی قرآن، و بررسی آیات مربوط به پیامبر اکرم ﷺ در زمینه هدایت و ارشاد جامعه است. این کتاب در چهارده درس و براساس سرفصل‌های ارائه شده تدوین یافته است.

سخنی با اساتید:

— محور همه دروس آیات قرآن است. در مواردی از روایات نیز بهره برده‌ایم.

- در هر جلسه درسی، یک آیه قرآن به منزله آیه محوری مطرح، و به بحث گذاشته شود.

- بخشی از درس برای پژوهش به فراگیران واگذار شود تا آنها به ارائه کنفرانس بپردازند.

- خطبه‌های رسول خدا ﷺ و ائمه معصومین علیهم السلام به بحث و بررسی گذاشته شود.
- در هر جلسه درسی با تکیه بر شیوه‌های تبلیغی پیامبر ﷺ، یکی از مخاطبان به ایراد خطابه بپردازد، و مورد ارزیابی قرار گیرد.

- درباره سیره تبلیغی ائمه هم با توجه به موقعیت‌های زمانی و مکانی بحث شود.
- در پایان از اساتید و دانش‌آوران، به‌ویژه رئیس و اساتید محترم مدرسه علوم قرآن و حدیث مجتمع آموزش عالی امام خمینی (ره)، تشکر و قدردانی می‌کنیم و منتظر انتقادات، پیشنهادها و دیدگاه‌های ارزشمند همه عزیزان، به‌ویژه همکاران محترمی که تدریس متن حاضر را بر عهده دارند، هستیم.

این اثر ناچیز را به پیشگاه باعظمت منجی عالم بشریت، بزرگ مفسر قرآن کریم، احیاکننده سنت ناب محمدی، حضرت بقیه‌الله‌الاعظم (ارواحنا بماه) تقدیم می‌نمایم.

ناصر فیضی حمیدی